

**TÜRKİYE'DE ORGANİK TARIMIN MEVCUT DURUMU VE GELİŞME
POTANSİYELİNİN SWOT ANALİZ YARDIMIYLA DEĞERLENDİRİLMESİ**

**CURRENT STATE OF ORGANIC AGRICULTURE IN TURKEY AND EVALUATION OF ITS
POTENTIAL DEVELOPMENT BY MEANS OF SWOT ANALYSIS**

Yrd.Doç.Dr. Kurtuluş MERDAN

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane Meslek Yüksekokulu / Muhasebe ve Vergi Bölümü,
kurtulus_m@hotmail.com, Gümüşhane/Türkiye

ÖZ

II. Dünya Savaşı'ndan sonra küreselleşen piyasa ekonomisine bağlı olarak tarımsal üretim teknikleri ve uygulamalarında yaşanan değişim, bilimsel yenilikleri esas alan hızlı bir sanayileşme sürecini başlatmıştır. Ortaya çıkan bu durum tarımsal üretimi sürdürülebilir hale getirmek ve klasik yöntemlerin neden olduğu tahribatın önüne geçebilmek için gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri yeni arayışlar içerisine sürüklemiştir. Diğer taraftan, 1930'lu yıllardan itibaren artan dünya nüfusunun yeterli beslenme ve barınma ihtiyacı üreticileri birim alandan daha fazla verim elde etmeye itmiştir. Artan nüfusa yetecek tarım ürünü üretme kaygıları, tarımsal girdilerin yoğun kullanımı artırmıştır. Bilinçsizce yapılan bu hareket; doğayı, çevreyi, insan ve hayvan sağlığını da tehdit eder boyutlara ulaşmıştır. Üreticiler bozulan doğal dengeyi yeniden sağlamak için insan ve çevreyi dost edinen, kimyasalların kullanımı ortadan kaldıran, doğa ile uyumlu çalışmayı, biyolojik döngülerle yaşamı zenginleştirmeyi esas alan bir sistem içerisine girmişlerdir. Bu durum alternatif üretim şekli olarak organik tarımı ortaya çıkarmıştır.

Bu çalışmayla, organik tarımın mevcut durumu ve gelişme potansiyeli ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada, Türkiye'de organik tarımın güçlü yönleri ve fırsatları daha sonra zayıf yönleri ile gelecekte karşılaşılabilecek tehdit unsurları SWOT analizi yardımıyla belirlenmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda, organik tarımın iklim şartları ve bitki çeşitliliği yönünden farklı ürünler elde etmeye elverişli alanlara sahip olması, ülkenin birçok yerinde organik şartların yılda iki ya da daha fazla ürün elde etmeye imkan tanınması, organik tarımı destekleyecek geleneksel bilgi ve deneyimin fazla olması, maliyetlerin yüksek olmasının yapay gübre kullanımını azaltması, emek yoğun işçiliğin yaygın olması, organik tarımın istihdamı artırması, organik tarımın denetimini sağlayacak kurumların varlığı güçlü yönleri olarak ortaya çıkmaktadır. Çevresel kirliliğin artması, toprakların amaç dışı kullanılması, ülke topraklarının küçük, parçalı ve dağınık olması, hastalıklardan korunmanın etkin yapılamaması, gen kaynaklarının korunamaması, ürün analizi gerçekleştirilecek akredite laboratuvarların yetersiz olması, organik tarımda hayvansal ürünlerin payının az olması zayıf yönleri olarak görülmektedir. Ekoturizm ve sağlık turizmine yönelik talebin artması, doğal ürünlerin yüksek fiyattan alıcı bulması, organik ürünlere olan talebin sürekli artması, dış pazarlara erişim imkanının olması, tüketici bilincinin gelişmesine bağlı olarak sağlıklı, kaliteli ürünlere ilginin artması organik tarıma önemli fırsatlar sunmaktadır. Girdi açısından dışa bağımlılığın fazla olması, son yıllarda artan çevresel kirliliğin olumsuz etkisi, küresel iklim değişiklikleri, gen kaynaklarının patentlenmemiş olması, teknolojik alanda dışa bağımlılığın devam etmesi gibi engeller, organik tarımı tehdit etmektedir.

Sonuç olarak; Türkiye'de organik tarımın güçlü ve zayıf yönleri oranlandığında, zayıf yönleri daha ağırlıktadır. Son yıllarda organik tarım anlayışında meydana gelen değişiklikler; Türkiye'ye de yeni fırsatlar sunmaktadır. Türkiye organik tarım açısından büyük bir potansiyele sahip olmasına karşın iç piyasa dikkate alınmadığından organik tarımın yaygınlaşması beklenenin altında gerçekleşmektedir.

Anahtar Sözcükler: Organik Tarım, SWOT Analiz, Çevre Kirliliği, Küresel Isınma

ABSTRACT

In parallel with the market economy globalized after World War II, changes in the agricultural production methods and practices gave rise to a rapid industrialization process based on scientific innovations. This, consequently, prompted developed and developing countries to seek new methods that will make agricultural production sustainable and avoid the devastation caused by the classical methods. On the other hand, sufficient nutrition and accommodation needs of the world population having been increasing since 1930's forced producers to make the unit area more fertile. Intense use of agricultural inputs deepened the concerns regarding the production of agricultural products that would be sufficient for the increasing population. Such unconscious action reached to threatening levels for the nature, environment and health of people and animals. In order to stabilize the natural

imbalance, producers started to use a human and environment-friendly system based on the principle of working in harmony with nature and enhancing life through biological cycles by eliminating the use of chemicals. This introduced organic agriculture as an alternative way of production.

This study aims to reveal current state and potential development of organic agriculture. The study specified the strengths and opportunities of organic agriculture in Turkey as well as its weaknesses and potential threats that may be experienced in the future by means of SWOT analysis. As for the strengths, the evaluation results have revealed that the organic agriculture has the areas convenient for growing different products in terms of climatic conditions and plant diversity; organic conditions allow to reap produces twice or more in a year in many places across the country; there is a substantial amount of traditional knowledge and experience to support organic agriculture; high costs decrease the use of synthetic fertilizers; labour-intensive workmanship is widespread; organic agriculture increases the employment, and there are institutions that would supervise the organic agriculture. Weaknesses of the organic agriculture include the increase in environmental pollution, use of the lands out of the purpose, the fact that the country's lands are small, fragmented and scattered, non-protection of germplasm, insufficiency of accredited laboratories to analyze the products, and animal products' holding a little share in organic agriculture. As the demand for ecotourism and health tourism increases, natural products are sold at higher prices, demand for organic produces continuously goes up, there is a chance of penetrating foreign market and interest in the health and quality products is increasing, the organic agriculture avails from important opportunities. Such challenges as heavily foreign-dependent inputs, adverse impact of recently increasing environmental pollution, global climatic changes, non-patented germplasm, and ongoing foreign-dependency in the field of technology pose threats to organic agriculture.

In conclusion, weaknesses of organic agriculture in Turkey are dominant compared to its strengths. Recent changes in the concept of organic agriculture provide Turkey with new opportunities. Despite her substantial potential, organic agriculture in Turkey is becoming less popular than expected, as internal market is not taken into consideration.

Key Words: Organic Agriculture, SWOT Analysis, Environmental Pollution, Global Warming

1. GİRİŞ

Yirminci yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte artan dünya nüfusu beraberinde beslenme, barınma ve korunma gibi bazı ihtiyaçları gündeme getirmiştir. Bu durum birim alandan daha fazla verim elde edebilme çabalarını artırmıştır. Böylece tarımsal verimi artırabilme çabaları sentetik kimyasalların ve teknolojinin yoğun kullanımını gerekli kılmıştır. Öte yandan tarımsal ilaç ve gübrelerin yoğun ve bilinçsizce kullanımı; toprağın fiziksel yapısının bozulmasına, hava, su ve yaban hayatının olumsuz etkilenmesine, gıda maddelerinde kalıntılar oluşturmaya, organik madde ve canlılığının yitirilmesine neden olmuştur. Bu olumsuz sonuçlar dikkate alındığında tarımda sürdürülebilirliği sağlamak için tarımsal ürünlerin ve girdilerin, insan ve çevre sağlığını koruyarak, daha kaliteli ve düşük maliyetle üretilmesi gerekmektedir. Bu noktada alternatif tarım metodu olarak "organik tarım" karşımıza çıkmaktadır. Organik tarım, bitkisel ve hayvansal üretimin birlikte yürütüldüğü sürdürülebilir bir üretim modeli olup, doğayı, çevreyi ve insan sağlığını korumayı amaçlayan tarımsal üretim şekli olarak kabul edilmektedir (Zengin, 2007: 16-17; Merdan, 2014: 2). Organik tarım, tüm canlıların ortak yaşam alanını korumakta, eski ve yeni uygulamaları birleştirmekte, ekim nöbeti, organik gübre, kompost uygulaması ve biyolojik savaş yöntemleri gibi teknikler kullanmakta ve içerdiği prosesler sayesinde canlılar arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmektedir (Merdan, 2014: 5). Bir başka ifadeyle organik tarım, en son bilgi ve teknolojiyi kullanarak bitkisel ve hayvansal üretimi bir bütün olarak kabul eden ve işletme içerisinde sağlanan girdileri belli tekniklerle kullanmayı öncelikle hedefleyen bir üretim tekniğidir. Organik tarımın birbirine benzer birçok tanımı yapılmakta, genel yaklaşım doğanın dengesini korumayı hedefleyen, sağlıklı gıdalar üretmeyi amaçlayan, üretimin doğal yolla gerçekleşmesini savunan alternatif bir üretim şekli olarak ortaya çıkmaktadır (Atiker, 2004: 1). Bunların yanı sıra organik tarım, bir bütün olarak ele alınan, kendine özgü standartları olan bir tarımsal uygulama, bir yetiştiricilik şeklidir. Öte yandan diğer tarımsal üretim modelleri dikkate alındığında; organik tarım sistemi, malın üretiminden tüketimine kadar her evresinin kontrollü gerçekleştirildiği, güvenilirliği ve izlenebilirliği yüksek olan bir üretim şeklidir.

2. ORGANİK TARIMIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Doğal kaynakların ekonomik kriterlere göre kullanılması düşüncesi milattan öncesine kadar dayanmaktadır. Organik tarımın geçmişi ve gelişimiyle ilgili bilgiler birbirini tamamlar niteliktedir. Organik tarımla ilgili düşüncelerin başlangıcını 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ikinci çeyreği oluşturmaktadır. Organik tarımla ilgili olarak ay ve yıldızların etkisini de dikkate alan çeşitli yöntemler ortaya konulmuş, bu yöntemlere astrolojik boyutlar da dahil edilmiştir. Bu çerçevede, ortaya konulan yöntemler organik dengenin korunmasını, hayvansal ve bitkisel üretimin birlikte aile işletmeciliği şeklinde yapılmasını ve ürünün elde edilme aşamasından tüketimine kadarki zaman diliminde kendi kendine yeterliliğin sağlanmasını amaçlamaktadır. Bu çerçevede organik tarımın gelişmesine yönelik çalışmalar I. Dünya Savaşı yıllarında daha da artmıştır. Öte yandan 1930'lı yıllarda artan dünya nüfusu, beraberinde beslenme kaygılarını gündeme getirmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında artan ucuz gıda talebi; gübre, hormon ve antibiyotik gibi tarımsal girdilerin yoğun kullanımını gerekli kılmıştır. 1950'li yıllara gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Marshall yardımı organik tarıma verilen önemi azaltmış, yapılan desteklemeler ve ekonomik

katkılar üretim alanının her birimine süratle yayılmıştır. Böylece, kimyasal ilaç, gübre ve katkı maddelerinin kullanımı da üretim artışıyla birlikte ivme kazanmıştır. 1960'lı yılların sonlarına doğru AT'nin kurulması ve tarımsal destek politikalarının uygulanması, kimyasal ilaç ve gübrelerin kullanımını önemli ölçüde artırmıştır. 1970'li yıllarda "Yeşil Devrim" olarak kabul edilen tarım politikaları dünya gıda ihtiyacını karşılarsa da, mevcut durum doğal dengenin bozulmasına, insan sağlığını tehdit eder boyutlara ulaşmasına neden olmuştur (Merdan, 2014: 12). Bunun yanı sıra 1972 yılında Organik Tarım Hareketleri Federasyonu kurulmuştur. Almanya merkezli kurulan bu federasyon, tüm organik tarım faaliyetlerini tek çatı altında toplamayı, organik tarımın gelişmesi için doğru yönlendirme yapabilmeyi, kurum üyeleri arasında sağlıklı bir bilgi paylaşımını gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. 1980'li yıllarla birlikte organik ürünlerin dünya genelinde ticareti gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO), pestisit kalıntıları, kanatlılarda dioksin, büyükbaş hayvanlarda BSE (deli dana), hayvanlarda büyümeyi hızlandıran hormon ve antibiyotik kullanımı gibi konular, tüketicilerin geleneksel ürünlere yönelik endişelerini artırmıştır. Tüm dünya genelinde sürdürülebilirliğin gündeme gelmesiyle birlikte 1990'lı yılların sonlarına doğru organik ürünlere yönelik tüketici isteğinde ciddi bir talep artışı yaşanmaya başlamıştır (Yürüdü, Kara ve Arıbaş, 2010: 405; Deviren ve Çelik, 2017: 671). Böylece, birçok uluslararası kuruluşun organik tarıma yönelme çabalarında tüketicilerin sağlığını tehdit edici unsurların önemli etkileri olmuştur.

Organik tarımla ilgili olarak ilk geniş çaplı yönetmelik 1991 yılında Avrupa Birliği tarafından yayımlanmıştır. Bu yönetmeliğe bağlı olarak birçok değişiklik gerçekleştirilmiş, bu çerçevede 1999 yılında hayvansal üretim kısmı da yönetmeliğe ilave edilmiştir.

AB katılım sürecinin yaşandığı 2000'li yıllarda organik tarım faaliyetinin önemi gittikçe artmıştır. Çevreci akımların artmasıyla birlikte organik tarım son 10 yılda hızlı bir gelişim süreci yakalamıştır. Ortaya çıkan bu durum günümüz organik tarım programının birçok ülkede oluşmasını sağlamıştır (Merdan, 2014: 45). Bu çerçevede organik tarımla ilgili olarak yasal düzenlemeler de yapılmaya devam etmiştir. 10.05.2005 tarihli organik tarımın esasları ile ilgili yönetmelik, hayvansal, bitkisel ürünleri ve su ürünlerini de içerisine alacak şekilde hazırlanarak yürürlüğe girmiştir (www.tarim.gov.tr).

3. ORGANİK TARIMIN TÜRKİYE'DEKİ MEVCUT DURUMU

Dünyada organik tarıma yönelik yapılan çalışmalar 1930'lı yıllardan bu yana süregelen, Türkiye'de organik tarımın başlangıcı 1984-1985 yıllarında Avrupa kökenli ithalatçı firmaların hedef pazarda bulunan aracı işletmelerle birlikte hareket ederek gerçekleştirdiği projelerle başlamıştır. Mevcut durum ithalatçı firmalara bağlı olmadan ihracatçı firmaların kendi piyasasını oluşturmasıyla devam etmiştir. Türkiye'de organik üretim ilk olarak geleneksel ihraç ürünleri arasında yer alan kuru incir ve kuru üzümle başlamış; bu ürünlere daha sonra fındık, kuru kayısı gibi yeni ürünler eklenerek ürün yelpazesi genişletilmiştir. 1990 yılına kadar organik olarak üretilen tarım ürünlerinin sayısı ancak sekiz olmuştur. Organik tarıma yönelik ilk ciddi girişim 1998-2000 yılları arasında bir sivil toplum kuruluşu tarafından organik ürün mağazalarının açılmasıyla gerçekleşmiştir (Merdan, 2014: 65). Türkiye'de organik tarımın gelişmesi öncelikle ihracat talepleriyle başlamıştır. Avrupa ülkelerinin tersine 2004 yılına kadar organik üretimin neredeyse tamamı dış pazarlarda alıcı bulurken, son yıllarda iç piyasanın gelişmesiyle birlikte tüketicilerin ürün tercihleri değişmiş, ürün miktarı ve çeşitliliği iç piyasanın istekleri doğrultusunda şekillenmiştir (Sirat, 2016: 459). Bu kapsamda, ilk hammadde olarak pamuk daha sonra ise tekstil ürünleri ihraç edilmeye başlanmıştır. İç pazarın gelişme sürecine yönelik ürün çeşitlendirilmesi kapsamında kuru ve kurutulmuş ürünler, işleme süreci gerektiren salça, gülsuyu, gülyağı ve meyve konsantresi gibi ürünler de ihraç edilen ürünler arasında yer almıştır (Çetin, 2005; Merdan, 2014: 66).

Türkiye'de organik tarımsal ürün çeşidine, sadece üreticilerin yetiştirdikleri bitkiler eklenmeyip bunların yanında doğada kendiliğinden yetişen böğürtlen, kuşburnu, kekik ve ahududu gibi ürünler de dahil edilmektedir. Türkiye'nin bu ürünlerin toplanması ve organik olarak değerlendirilmesi noktasında önemli bir potansiyeli bulunmaktadır (Vatansever, 2007; Merdan, 2014: 66).

2015 yılı verilerine göre Türkiye'nin toplam tarımsal ürünleri ihracatı içinde organik ürünlerin payı oldukça azdır. Çünkü Türkiye'nin, toplam tarım alanlarının ancak % 2'sinde organik tarım yapılmaktadır. Elde edilen organik ürünün %90'ı ihraç edilmektedir. En çok ihracat yapılan ülkeler arasında sırasıyla Amerika, Fransa ve Almanya yer almaktadır. Türkiye, coğrafi konumu, sahip olduğu iklim ve doğa koşullarının uygunluğu göz önüne alındığında dünya organik tarım yeterliliğinin en fazla olduğu ülkeler arasında yer almaktadır (Dağıstan vd., 2010: 312). Uluslararası ticaret açısından, Türkiye'nin sahip olduğu potansiyelin varlığı Türkiye'ye rekabet avantajı getirmesine rağmen bu potansiyelin yeterince kullanılmadığı görülmektedir (İpek ve Çil, 2010).

Türkiye’de organik ürünlerin ilk zamanlarda hammadde şeklinde ihracatı gerçekleşirken günümüzde ise bu hammaddelerin işlenmesi şekilde ihracatı söz konusudur. İhracata yönelik talepler doğrultusunda başlayan organik tarım faaliyeti sürekli gelişme göstermiş, son yıllarda ihracatı gerçekleştirilen ürün çeşidi de 200’ü geçmiştir. 2015 yılı verileri dikkate alındığında yaklaşık 70 bin üretici tarafından, 614 bin hektar alanda, 1 milyon 800 bin ton üretim ve toplama ile birlikte yaklaşık 2 milyon 906 bin ton organik üretim gerçekleştirilmiştir (İlgar, 2017: 166).

4. TÜRKİYE’DE ORGANİK TARIM POTANSİYELİNİN SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışma ile Türkiye’de organik tarım potansiyelini, mevcut durumunu SWOT analizi yardımıyla ortaya koymak ve ülke ekonomisine olan katkısını değerlendirmek amaçlanmıştır. Bunların yanı sıra, ülkenin önde gelen iş adamlarına, sivil toplum kuruluşlarına, yatırımcılara ve araştırmacılara birer rehber olmayı amaçlamaktadır.

Çalışmada öncelikle ülkenin organik tarım açısından güçlü ve zayıf yönleri daha sonra gelecekte karşılaşılabilecekleri tehdit ve fırsatlar belirlenmeye çalışılmıştır. Organik tarımın iç etkenlerden (Kurum içi) kaynaklanan güçlü ve zayıf yönleri, dış etkenlerden (Kurum dışı) kaynaklanan tehdit ve fırsatları SWOT (GZTF) analizi yardımıyla belirlenmiştir. Bunu gerçekleştirebilmek için organik tarıma ait SWOT matrisi oluşturulmuştur.

5. TÜRKİYE’DE ORGANİK TARIMIN GÜÇLÜ YÖNLERİ

✓ İklim Şartları ve Ürün Çeşitliliği Bakımından Farklı Ürünler Elde Etmeye Elverişli Alanlara Sahip Olması

Türkiye; leolojik, topografik, iklim farklılıkları, jeomorfolojik ve bitki örtüsü çeşitliliği yönüyle Avrupa ülkeleri arasında dikkat çekmektedir. Türkiye coğrafyasında yer alan bitki çeşitliliği sayısı, Avrupa kıtasında yer alan bitki çeşitliliği sayısına oldukça yakındır. Son yıllarda yapılan çalışmaların eklenmesiyle birlikte Türkiye’de 12 bin civarında bitki taksonu olduğu tespit edilmiştir (Erik ve Tarıkahya, 2004: 148-149; Avcı, 2005: 28). Bu sayının fazla olması, bitkilerin yetiştirme ortamının sahip olduğu çeşitlilikten kaynaklanmaktadır.

Ülkedeki bitki topluluklarının mutasyona uğramasında, dağlık ve engebeli alanların bitki türlerinin kademe oluşturmasında, ülkenin üç tarafının denizlerle çevrili olmasının ve buna bağlı olarak kuzey ve güney kıyıların iç kesimlere doğru gidildikçe yükselti farklılıklarının oluşmasının önemli etkileri bulunmaktadır (Avcı, 2005: 28).

Türkiye, iklim özellikleri açısından da çeşitlilik göstermektedir. Ülkenin coğrafik konumu ve yerel özellikleri dikkate alındığında kısa mesafelerde ekolojik, morfolojik ve floristik açıdan bitki çeşitliliğinde önemli farklılıklar oluşturmaktadır. Türkiye’nin yerel özelliklerinin neden olduğu iklim farklılıkları doğal bitki örtüsünde çeşitli türden bitki formasyonlarının (orman, ağaçlık veya çalı, ot gibi) oluşumuna neden olmaktadır (Günel, 2013: 2).

✓ İhraç Pazarlarına Yakın Olması

Yoğun bir rekabetin yaşandığı günümüz iş dünyasında işletmelerin başarılı olabilmelerinin yolu ihracat yapmaktan geçmektedir. Gerçekte, uluslararası pazarlarda ürün çeşidi ve firma sayısı fazla olmakla birlikte müşteri sayısı sınırlı kalmaktadır. Bu noktada, yaşanan yoğun rekabet karşısında ihracatı gerçekleştirmek ve uluslararası pazarlarda başarılı olabilmek için ürün ve pazarlama odaklı çalışılması, pazar araştırması yapılması gerekmektedir.

Türkiye organik ürün açısından çok büyük potansiyele sahip olmasına rağmen organik ürün ihraç ve ithal dengesi göz önüne alındığında organik tarım açısından sorunların yaşandığı öngörülebilir. Son yıllarda dünya organik tarım pazarının sürekli genişlemesi ve Türkiye’nin organik tarım pazar ağının en fazla gelişim gösterdiği Avrupa’ya yakınlığı ve köklü ilişkiler içerisinde olması Türkiye’ye önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu noktada, Türkiye bu fırsatları değerlendirmede yetersiz kalmakta, organik üretim için ayrılan alan ve üretim miktarı oldukça düşük gerçekleşmektedir. Öte yandan Doğu ve İç Anadolu Bölgesinde bulunan doğal dengesi bozulmamış toprakların ve Kelkit Çayı Vadisi boyunca kirlenmemiş akarsu boylarının sahip olduğu potansiyeli ile orantılı bir düzeyde değerlendirilemediği görülmektedir (Yürüdü vd., 2010: 421-422).

✓ **Sözleşmeli Tarımla Üreticiye Ürünü Satın Alma Garantisi Vermesi**

Türkiye’de organik tarımsal üretim miktarı ve çeşitliliği yurt dışı talep doğrultusunda şekillenmektedir. Organik tarım üretimi yurt dışından gelen talebi karşılamak amacıyla organizasyon kuruluşları tarafından sözleşmeli olarak üretilmektedir (Kurt, 2006: 87). Üretici firmalar ile çiftçiler organik üretim aşamasında girdilerin tedarik edilmesi ve hasat elde etme dönemlerinde, mahkemeye başvuru hakkı saklı kalmak şartıyla sözleşme imzalamaktadır. Bu noktada sözleşmeli tarım çiftçilere fiyat, satış, pazar, prim ve gelir garantisi sağlamaktadır (Başak vd., 2015: 325). Sözleşmeli tarım yapan çiftçiler organik tarımın avantajlarını tarla ve bahçelerinde gözlemleyerek ve bilinçlenerek izleyebilmektedir.

✓ **Organik Ürünlerin İhraç Fiyatının Yüksek Olması**

Organik ürünlerin ihraç fiyatı diğer ürünlere (geleneksel, konvansiyonel) göre %10-20 oranında daha yüksek belirlenmektedir. İhraç fiyatının yüksek olması, organik tarım üreticilerinin gelir ve karını da pozitif yönde etkilemektedir (Durmaz, 2010: 6).

✓ **Ülkenin Birçok Yerinde Organik Şartların Yılda İki Ya Da Daha Fazla Ürün Elde Etmeye İmkân Tanınması**

İklimi, coğrafi konumu, orta kuşakta yer alması, üç tarafının denizlerle çevrili olması gibi özelliklere sahip olması, Türkiye’ye yıl içerisinde birden fazla ürün elde etme imkânı tanımaktadır. Genel yaklaşım, ülkemizde organik tarımın büyük oranda iklim özelliklerine ve yıllık hava durumuna bağlı olmasıdır. Bunların yanı sıra sulama imkanları, tarımı gerçekleştirilen ürünlerin çeşitliliği, çiftçilerin yeniliklere açık, girişimci vizyonuna sahip olup olmaması, organik tarıma uygun alanların dağılışı ve tanıtım durumu da organik tarım miktarını etkilemektedir (Yürüdü vd., 2010: 411).

Türkiye’de organik tarım üretiminin önemli bir kısmını yem bitkileri, arpa ve buğday gibi doğal çevre şartlarına bağlı olarak yetiştirilen ürünler oluşturmaktadır. Öte yandan elde edilen ürün miktarı piyasa talebine, çiftçi tercihlerine, üretim yılının doğal gerçekliklerine ve verim durumuna göre bağlı farklılık göstermektedir.

✓ **Organik Tarımı Destekleyecek Geleneksel Bilgi ve Deneyimin Fazla Olması**

Üreticilerin geleneksel bilgi ve tecrübelerinin fazla olması, bu üreticilerin yaşam felsefesinden çok, fiyat ve pazar koşulları nedeniyle organik tarıma yöneldiğini düşündürmektedir.

✓ **Maliyetlerin Yüksek Olmasının Yapay Gübre Kullanımını Azaltması**

Türkiye’de girdi kullanımında (gübre, ilaç, tohum vb.) üreticilerin karşılaştıkları sorunlar göz önünde bulundurulduğunda; gübre fiyatların yüksek olması, ülke içerisinde ihtiyacı karşılayacak miktarda organik gübrenin bulunmaması, taşıma sorunları, piyasada bulunan gübrenin enstansif hayvancılık üretimden gelmiş olmasından dolayı yönetmeliğe uygun olmaması gibi problemler gübre kullanımını azaltmaktadır.

✓ **Emek Yoğun İşçiliğin Yaygın Olması**

Organik ürün elde edilirken emek yoğun üretime ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye’de kırsal alanda tarımsal işgücünün yoğunluğu, aile için atıl işgücünün varlığı ve ucuz olması emek yoğun üretim için büyük bir potansiyel oluşturmaktadır (Yılmaz ve Yücel, 2017: 183).

✓ **Özel bilgi gerektiren Organik Tarım Modeli Ziraat Mühendisleri için Yeni İstihdam Olanakları Sunması**

Türkiye’de nüfusun ve gelirin artmasına paralel olarak bitkisel ve hayvansal ürünlere olan ihtiyaç da sürekli artmaktadır. Organik tarım modelinin ortaya çıkmasına bağlı olarak, ziraat mühendisleri için yeni istihdam olanaklarının her geçen yıl artacağı düşünülmektedir.

6. TÜRKİYE’DE ORGANİK TARIMIN ZAYIF YÖNLERİ

✓ **Organik Tarımda Kullanılan Girdilerde İthalata Bağımlı Olunması**

Türkiye bitki çeşitliliği açısından oldukça zengin ekolojik bölgelere sahip olmasına karşılık bu potansiyeli yeterince kullanmadığı düşünülmektedir. Buna bağlı olarak üretim ve ihracat miktarı beklenenin altında bir artış gösterirken, ithalata bağımlılık aynı şekilde devam etmektedir. Bu eksende gıda güvenliğinin ve dış ticaret dengesinin ihracata yönelik sağlanabilmesi; destekleme araçlarının doğru zamanda ve amaca uygun olarak kullanılması, üretim maliyetinin düşürülmesi ve istikrarlı politikalar uygulanmasıyla gerçekleştirilebilir.

Organik tarım faaliyetinde, çiftçilerin birincil sorunu girdi maliyetlerinin yüksek olmasıdır. Türkiye üretiminin en önemli girdilerini gübre, tohum, tarım ilacı ve mazot oluşturmaktadır. Bu noktada girdi maliyetleri açısından dışa bağımlılık devam etmektedir. Burada bağımlılığın devam etmesinde döviz fiyatlarındaki artışın, üretim maliyetlerini yükseltmesi etkili olmaktadır. Buna bağlı olarak yapılması gereken, üretimi artırmaya, dışa bağımlılığı azaltmaya yönelik politikaların uygulamaya konulmasıdır.

✓ **Hızla Artıp Gençleşen Nüfusun Beslenme İhtiyacı, Tüketim Düzeyi ve Çeşitliliğin Sürekli Artması**

Ülke nüfusunun sürekli artması beslenme ihtiyacına bağlı olarak tüketim düzeyini ve çeşitliliğini de artırmaktadır. Nüfus artışıyla birlikte geleneksel ürün çeşitliliğinde ve sayısında orantılı bir artış gerçekleşmesi beklenirken mısır, pirinç ve ayçiçeği dışındaki tüm üretim miktarında ve çeşitliliğinde istikrarsız bir dağılım gerçekleşmiştir. Özellikle buğday üretiminin nüfus artışıyla paralel bir artış göstermediği söylenebilir. Artan nüfusun beslenme ihtiyacının karşılanamadığı noktada organik tarım gibi verimliliği düşük olan ürünlere yönelme çabaları, Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkeyi büyük oranda dışa bağımlı hale dönüştürebilir. Bu bulgular dikkate alındığında organik tarımın kısa vadede gelişmesi zor görülmektedir.

✓ **Toprakların Amaç Dışı Kullanılması Ülke Topraklarının Küçük, Parçalı Ve Dağınık Olması**

Türkiye’de tarımsal alanların amaç dışı kullanılması, tarım nüfusunun fazlalığı, girdi kullanımı, işletme büyüklüğü, tarımda örgütlenme ve destekleme, toprakların küçük ve parçalı olması dikkate alındığında tarımın öncelikli sorununun tarımsal yapıdan kaynaklandığı söylenebilir. Tarım alanlarının genişliği ile tarımsal nüfus arasındaki dengesizlik, kaynakların verimli kullanımını engellemektedir. Artan nüfusla birlikte tarım kesiminde istihdam edilen sayının artması, toprak üzerinde yoğun baskı oluşturmaktadır. Bu durum ülke topraklarının parçalı ve dağınık olmasına ve işletmelerin küçülmesine neden olmaktadır.

Türkiye’de arazi dağılımındaki eşitsizliğin nedeni olarak arazi parçalanması görülmektedir. Türkiye’de tarım işletmelerinin %90’dan fazlası küçük, parçalı ve dağınık olduğundan verimli işletmecilik yapılamayacak durumdadır. Günümüz tarım işletmelerinin %65’i (2 milyon civarı) 5 hektardan küçük ve işletmelerin %5’inin (175 bin işletme) 20 hektardan büyük işleme alanı bulunmaktadır (<http://misak.millidusunce.com>).

Türkiye’de, tarımsal işletmelerinin küçük ve parçalı olması, değişen ve gelişen teknolojinin etkili kullanılmaması, sulama etkinliğinde düşüklük ve üretici örgütlenmesindeki yetersizlik gibi sorunlar çözülmeyi bekleyen temel yapısal sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede ortaya çıkan yapısal sorunlar işletmelerde verimi düşürmekte, modern tarım tekniklerinin kullanımını da olumsuz etkilemektedir.

✓ **Hastalıklardan Korunmanın Etkin Yapılamaması**

Üreticiler hastalık ve zararlılarla mücadeleyi işletme içerisinde sahip oldukları araç-gereçleri kullanarak çözümlenmeye çalışmaktadır. Hastalık ve zararlılarla mücadelede uygulanan ilaçlar problemin çözümünde yetersiz kalmaktadır. Bu noktada üreticilerin ilaçları deneme yanılma yoluyla kullandıkları bilginin akışı ve paylaşımı noktasında eksikliklerinin bulunduğu söylenebilir (Sirat, 2016: 468).

✓ **Sağlıklı Veri Tabanının kurulamamış olması**

Türkiye’de organik tarımla ilgili şeffaf bilgi akışı ve sağlıklı bir veri tabanı bulunmamaktadır. Organik üretimle ilgili elde edilen bilgiler resmi ve özel kaynaklarda farklılık göstermektedir. Üretimi Türkiye’de gerçekleştirilen organik ürünlerin yaklaşık %95’inin ihraç edildiğine dair bilgiler çeşitli kaynaklarda yer almaktadır. Gerçekte, resmi belgeler genel olarak değerlendirildiğinde 2003 yılında üretimi Türkiye’de gerçekleştirilen organik ürünlerin yaklaşık %7,2’sinin ihraç edildiği bilgisine ulaşılmıştır. Mevcut durum dikkate alındığında ihracatta yaşanan problemler nedeniyle üretilen organik ürünlerin iç piyasada geleneksel ya da konvansiyonel ürün olarak satıldığını göstermektedir (Bayram vd., 2007: 206).

✓ **Ürün Analizi Gerçekleştirilecek Akredite Laboratuvarların Yetersiz Olması**

Türkiye’de organik tarım yaklaşık yirmi yıllık bir geçmişe sahip olmasına karşılık, halen katkı, kalıntı vb. analizleri gerçekleştirilecek akredite laboratuvar sayısının yetersiz olduğu ve toprak analizlerinin düzenli yapılmadığı bilinmektedir. Türkiye’nin yetersiz kaldığı durumlarda analizler yurt dışında gerçekleştirilmektedir. Bu durum, organik üretim için maliyet artırıcı unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede maliyetleri azaltabilmek için Türkiye’de akredite hale getirilmiş laboratuvar sayısının artırılması gerekmektedir.

✓ Organik Tarım Yapan İşletmelerin Küçüklüğü

Türkiye’de organik tarım yapan işletmelerin geleneksel üretim alanlarına yakın olması, küçük ve parçalı alanlarda üretim gerçekleştirmesi organik tarım gelişimini engellemektedir. Organik üretim gerçekleştiren işletmeler ortalama 3 hektar genişliğinde araziye sahiptir. Bu oran Avrupa Birliğinde ise yaklaşık 28 hektardır. Bu eksende tarımsal işletmelerin büyütülmesine yönelik düzenlemelerin orta ve uzun vadede ivedilikle devreye sokulması gerekmektedir (Sirat, 2016: 469).

✓ Organik Tarım Konusunun Yeni Olmasından Dolayı Tarımsal Yayım Çalışmalarının Yetersiz Oluşu

Organik tarım konusunun yeni olmasından dolayı organik tarımla ilgili olarak eğitim ve yayım konusundaki eksiklikler, etkin bir çalışmanın gerçekleştirilememesi, organik tarımın gelişimini engellemektedir. Organik tarım üreticileri eğitim seviyelerinin düşük olmasının yanı sıra etkili olmayan yayım sistemi nedeniyle olası değişiklikleri edinme konusunda sorunlar yaşamaktadır. Bu durum maliyet artışına neden olmaktadır. Üretim yöntemlerinde meydana gelen olası değişimlerin etkisiyle maliyeti artıran unsurlar; verimde azalmalar, sertifikasyon ve kontrol masrafları, ilave sermaye yatırımları ve geçiş döneminde ürünlerin düşük fiyattan satılması olarak gösterilmektedir (Sirat, 2016: 468).

✓ Organik Tarımın İç Piyasa İçin Yeni ve Belirsiz Bir Konu Olması

Organik tarım sistemine göre üretilen ürünlerin pazarlanması ve satışa sunulması iç piyasa için yeni bir konudur. Bu çerçevede, organik tarımın konusunun yeni olması nedeniyle bu konuda yetişmiş insan gücünün ve bilimsel çalışmaların azlığı organik tarımın zayıf yönü olarak ortaya çıkmaktadır. Organik tarımsal üretimde diğer tarım tekniklerine göre işgücüne daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır.

✓ Yetersiz Örgütlenme

Organik tarım sisteminin zayıf halkalarından bir tanesi de üreticilerin etkin olmayan bir örgütlenme yapısına sahip olmasıdır. Organik tarım sisteminin desteklenmesi, ihtisaslaşması, örgütlenmesi ve entegre bir şekilde yürütülmesi üreticilerin denetim ve sertifikasyon kuruluşlarıyla yapacağı işlemlerin maliyetini azaltacaktır. Bu noktada üreticilerin maliyetleri azaltabilmesi için önünde iki alternatif bulunmaktadır. İlki, büyük sermayesi bulunan şirketlerin yabancı organik ürün pazarlayan firmalarla birlikte hareket etmesi şeklinde gerçekleşebilir. İkincisi ise, küçük üreticilerin kooperatif örgütler etrafında birleşerek ürünlerin denetim ve sertifikasyonun birlikte gerçekleştirilmesi şeklinde maliyetler azaltılabilir (Bayram vd., 2007: 205).

✓ Bilgi Yetersizliği ve Eğitim Eksikliği

Türkiye’de organik tarıma yönelik eğitim çalışmalarının yetersizliği ve çiftçilerde bilgi eksikliği nedeniyle bilinçli ve nitelikli insan kaynağının varlığı konusunda sorunlar yaşanmaktadır. Diğer taraftan geleneksel tarım yöntemlerini uzun süre kullanan üreticilerin yeni tarımsal üretim anlayışını benimsemesi; bir başka deyişle, yeni üretim anlayışının tüm toplum tarafından kabul görmesi uzun zaman alabilmektedir. Bu eksikliğin giderilmesi noktasında eğitici ve organik tarımı geliştirici çalışmalara ağırlık verilmesi önem arz etmektedir. Organik tarımda başarı elde edebilmek için sadece devletin sağlayacağı ekonomik katkı yeterli olmamakta, üreticilere yönelik daha etkileyici yayım ve eğitici programların da uygulamaya konulması gerekmektedir (Hasneen and Jaim 2002; Rembialska, 2005; Başak vd., 2015: 330).

✓ Yüksek Maliyet, Düşük Verimlilik

Çoğu araştırmalar organik tarım sistemlerinin düşük verim, düşük girdi maliyeti ve yüksek işgücü masraflarına sahip olduğunu göstermektedir. Bu duruma bağlı olarak organik ürün fiyatları piyasada yüksek belirlenmektedir (Ceylan vd., 2006: 279). Organik tarımsal üretim miktarını maliyet ve fiyat faktörü sınırlandırmaktadır. Organik ürünlerin satış fiyatları, geleneksel ürünlerin satış fiyatlarına göre daha yüksektir. Organik ürünlerin maliyetlerinin yüksek olmasında, insan emeğine duyulan ihtiyacın fazla olmasının, organik üretimin başlangıç yıllarında verimin düşük gerçekleşmesinin, ürün ve gelir kaybının yüksek olmasının ve organik ürünlerin kontrol ve sertifikasyon sürecindeki masrafların fazla olmasının etkisi bulunmaktadır (Ataseven ve Güneş, 2008: 29).

Organik ürünlerden elde edilen verim miktarı geleneksel ürünlere göre daha düşük gerçekleşmektedir. Organik ürünlerde verimliliği artırabilmek için, hastalık ve zararlılarla mücadelenin zamanında yapılması, yörenin ekolojik koşullarına uygun bitki türlerinin seçilmesi, kaliteli tohum kullanılması, toprak iyileştiricileri ve bitki besin maddelerinin uygun kullanılması gerekmektedir (Merdan, 2014: 90).

7. TÜRKİYE'DE ORGANİK TARIMIN FIRSATLARI

✓ Ekoturizm ve Sağlık Turizmine Yönelik Talebin Artması

Turizm çeşitliliğinin artmasına bağlı olarak uluslararası talebin yapısında yaşanan değişim, çevre konularına karşı artan ilgi ve bilinç, deniz-kum-güneş üçgeninden farklı olarak ekoturizm olgusunu ön plana çıkarmaya başlamıştır. Tüketici kalıbında yaşanan tekdüzelik ve aynılaşma, toplumları ekoturizm imkânlarını geliştirmeye zorlamaktadır. Ekoturizm, ortaya koyduğu yeniliklerle doğal kültürel değerlere ve hassas ekosistemlere yönelik olarak gerçekleştirilen bir turizm çeşidi olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu turizm çeşidi yerli kaynakların kullanımını ve geleneksel mimariyi esas alan bir disiplin üzerine inşa edilmiştir (Demir ve Çevirgen, 2006).

Türkiye, dağ, doğa, yayla, balon, yelken, bisiklet, çadırkent ve mağara turizmi gibi doğal hayata uygunluk gösteren otantik yerleşim yerlerine sahip olması; endemik özellikler gösteren florası ve faunası ve bunların yanı sıra çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapması, farklı dil, din ve mezheplere sahip vatandaşların binlerce yıl hoşgörü içinde yaşadığı ortamın varlığı göz önüne alındığında diğer ülkelerle karşılaştırmayacak seviyede bir zenginliğe sahiptir (Yürük, 2003). Türkiye zengin tarihi ve sahip olduğu kültürel mirası yanı sıra iklim çeşitliliğinin ortaya çıkardığı biyoçeşitlilik açısından Avrupa ülkeleri arasında ilk sırada yer almaktadır. Örneğin; Avrupa'da 500 kuş çeşidi bulunurken, Türkiye'de tespit edilen kuş sayısı 420 civarındadır. Bunun yanı sıra Avrupa'da tespiti yapılan 12 bin bitki çeşidinin yaklaşık 9 bini Türkiye'de bulunmaktadır. Türkiye'nin sahip olduğu bu zenginlikler, gündemde olan ekoturizm için Türkiye'yi, cazibe merkezi konumuna getirmektedir (Akpınar ve Bulut, 2010: 1579-1580).

Türkiye coğrafik konumu, eğitilmiş ve yetişmiş insan gücü ile sağlık turizminde önemli avantajlara sahiptir. Bu avantajların denetlenmesinde Sağlık Bakanlığına bağlı medikal turizmin geliştirilmesi için kurulmuş bir birim bulunmaktadır. Sağlık turizmi, Kültür ve Turizm Bakanlığı nezdinde hazırlanan turizm konulu taslak raporunda öncelik verilmesi gereken alanlar içerisinde yer almaktadır. Yayımlanan bu raporda Türkiye'nin uzun vadeli bir turizm stratejisine sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu rapora göre; Türkiye 2023 yılında dünyanın en çok turizm geliri elde eden ve en fazla turist çeken ilk beş ülkesi arasında olmayı hedeflemektedir (Aydın, 2012: 94).

✓ Doğal Ürünlerin Yüksek Fiyattan Alıcı Bulması

Organik tarım ürünlerinin üretim maliyetlerinin yüksek olmasından dolayı ürün fiyatları da yükselmektedir. Örneğin; ambalajlama, yüksek olan organik ürün fiyatını daha da artırmaktadır. (Kurt, 2006: 22). Diğer taraftan, işçilik maliyetinin yüksekliği, devlet desteğinin yetersizliği, yetişmiş eleman sıkıntısı ve pazarlamada da yaşanan sorunlar üretim maliyetlerini dolayısıyla satış fiyatını da artırmaktadır. Gerçekte tüketiciler organik ürünlere yüksek fiyat ödemeyi kabul etmektedir. Tüketicilerin organik ürünlere yüksek fiyat ödemeye razı olmalarında sağlıklı beslenme düşüncesinin ve çevreci yaklaşımın etkisi büyüktür.

✓ Organik Ürünlere Olan Talebin Sürekli Artması

Türkiye'de organik ürün miktarı 2002 yılından 2009 yılına kadarki süre içerisinde inişli çıkışlı seyir izlemekle birlikte artış devam etmiştir. Organik ürün miktarı 2009 yılından itibaren ise sürekli artmıştır (Tablo 1). Tüketicilerin organik ürünleri satın almaya yönelik istekleri, organik üretim miktarını da etkilemektedir. Bir başka deyişle, organik ürünlere yönelik talebin artması üretim miktarını da artırmaktadır.

Tablo 1. Yıllar İtibariyle Organik Tarım Üretimi (Ton)

Yıl	Üretim	Yıl	Üretim
2002	310.125	2009	983.715
2003	323.981	2010	1.343.735
2004	377.616	2011	1.639.543
2005	421.934	2012	1.750.127
2006	458.095	2013	1.620.387
2007	568.128	2014	1.642.235
2008	530.224	2015	1.829.291

Kaynak: GTHB, 2016 Organik Tarım İstatistikleri

*Geçiş sürecinde olan, yani organik üretim yapılmış olmakta birlikte henüz sertifika almamış üretimler de tabloya dahil edilmiştir

✓ Dış Pazarlara Erişim İmkânının Olması

Dünya ticaret sisteminde, finans sisteminin gelişmesiyle birlikte işletmelerin küreselleşme olgusu içerisinde uluslararası rekabet olarak bilinen uluslararası pazar paylaşımı geniş bir alan bulmuştur. Bu noktada pazar paylaşımı için gerçekleştirilen çabaların bir kısmı iç pazarın korunması üzerine, önemli bir kısmı da dış pazarlara açılabilme için var olan sorunların çözümüne yönelik gerçekleşmektedir. Üreticilerin dış pazarlara yönelmesinde iç piyasa sisteminin durgunluğu ve doymuşluğu, dış satımda uygulanan teşvikler, yasal kısıtlamalar, dış pazarların üreticilere büyük satış ve kazanç imkânı sunması etkili olmaktadır.

Türkiye bulunduğu stratejik konumu itibarıyla dış pazarlara kolayca ulaşma imkânına sahiptir. Toplam küresel ticaretin neredeyse yarısı olarak değerlendirilebilecek bir dış ticaret hacmine sahip olması Türkiye'nin birçok uluslararası pazara erişimini kolaylaştırmaktadır. Bu noktada Türkiye'nin dış ticareti fark edilir bir şekilde artmakta; bu artış, bölgenin küresel ticaretteki varlığını da güçlendirmektedir. 2016 yılında 143 milyar dolar ihracat gerçekleştirilmiş, yine aynı yılda GSYİH rakamı 857 Milyar dolara ulaşmıştır. Genel beklenti, Türkiye'nin ihracatının 2023 yılında 500 milyar ABD dolarına, GSYİH rakamının ise 2 trilyon ABD dolarına ulaşacağıdır (<http://www.invest.gov.tr>).

Organik üretim miktarının sürekli artmasına bağlı olarak dış satımda uygulanan teşvikler, dış pazara yakınlık ve ulaşımın kolay olması, üreticileri dış pazara yönlendirmektedir.

✓ Tüketici Bilincinin Gelişmesine Bağlı Olarak Sağlıklı, Kaliteli Ürünlere İlginin Artması

Toplumda tarımsal alanda kullanılan yanlış yöntem ve tekniklerin tüketici ve üreticiler tarafından fark edilmesi, tüketici bilincinin gelişmesine bağlı olarak daha sağlıklı ve kaliteli tarımsal ürün elde etme çabaları, diğer tarımsal metotlara alternatif olarak organik tarım metodunu ortaya çıkarmıştır (Sirat, 2016: 470).

8. TÜRKİYE'DE ORGANİK TARIMIN TEHDİTLERİ

✓ Teknoloji, Enerji ve Girdi Anlamında Dışa Bağımlılığın Fazla Olması

Türkiye modern teknoloji ve girdi kullanımı açısından dışa bağımlı bir ülke konumundadır. Özellikle sahip olduğu makine-ekipman, temel ingrediyanlar ve girdiler noktasında yeterli kaynağı bulunmamaktadır. Ülkede yerli kaynaklar yetersiz kaldığında girdi ihtiyacı dışarıdan karşılanmaya çalışılmaktadır. Bu durum orta ve uzun vadede uluslararası rekabet açısından büyük risk oluşturmaktadır. Mevcut durum dikkate alındığında dışa bağımlılığın temel nedeni olarak firmaların Ar-Ge'ye ayırdıklarının payının düşük olması gösterilmektedir.

Özellikle Enerji konusunda dışa bağımlılık %75 civarındadır. Gelişen ve büyüyen bir sanayi için enerji ihtiyacı da büyümeye ve gelişmeye paralel bir şekilde artmaktadır. Son on yılda Türkiye'nin enerji ihtiyacı %5 oranlarında artış göstermiştir.¹ Bu ihtiyacın karşılanması noktasında öncelikle yerli kaynaklara ağırlık verilmelidir. Yerli kaynakların kullanımının artırılması, enerji maliyetlerinin düşmesi anlamına gelmektedir. Bu durum enerji kullanımının yerelleşmesi anlamında bir devrim niteliği taşımakta, zamanla teknolojiyi ihraç eden bir ülke konumunda ilerlemede önemli bir adım olarak görülmektedir. Ülke olarak yerelleşmeye çalışırken çevresel kriterleri dikkate alan en son teknolojik sistemlere göre hareket edilmesi gerekmektedir.

✓ Son Yıllarda Artan Çevresel Kirliliğin Olumsuz Etkisi

Genel yaklaşım, sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan kentleşme süreci verimli tarım arazilerinin iş merkezlerine ya da beton yapılarla dönüştürülmesine neden olmaktadır. Bunların yanı sıra üretimde verimliliği artırmak amacıyla gübreleme ve ilaçlama konusunda yapılan hatalı ve yanlış uygulamalar çeşitli çevre problemlerini beraberinde getirmektedir. Elde edilen veriler dikkate alındığında Türkiye'deki toprak varlığının korunması ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Bu durum, farklı coğrafi bölgelerde tarımsal ve sanayi faaliyetlerinin doğada yol açtığı tahribatı engellemeye yönelik tedbirler almayı zorunlu kılmaktadır (Aydınlı, 2000: 141).

✓ Küresel İklim Değişiklikleri

Uzmanlar tarafından yapılan değerlendirmelerde dünya iklim sisteminde atmosferdeki sera gazı birikimlerinden kaynaklanan bir bozulma meydana geldiği, gerekli tedbirlerin alınmaması durumunda, iklimsel bozulmaların artarak devam edeceği, yıkıcı ve tedavi edilemez tahribatlara yol açacağı ifade

¹ Yenişafak Gazetesi. "Dışa Bağımlılık Oranını Açıkladı" başlıklı manşet haberi. 14.01.2016

edilmektedir. Buna bağı olarak iklimsel bozulmalar; doğal dengenin tahribata uğramasına, ozan tabakasının incelmesine, küresel boyutta sıcaklık artışına neden olabilecektir. İklim çeşitliliği dikkate alındığında Türkiye, karmaşık bir yapıya sahip olduğundan, görülebilecek iklim değişikliklerinden en fazla etkilenen ülkelerden biri olacaktır. Bu çerçevede iklim değişiklikleri, Türkiye'nin üç tarafının denizlerle çevrili olması, üç farklı iklim tipi görülmesi ve arızalı bir topoğrafyaya sahip olması nedeniyle bölgeleri etkileme şekilleri de farklılık gösterecektir. Türkiye'de iklim değişikliği en fazla su kaynaklarını etkileyecektir. Bu durumdan en fazla İç Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri gibi kurak ya da yarı kurak bölgeler etkilenecektir. Bu ekseninde uzmanların üzerinde karar kıldığı nokta, iklim değişikliğinde ve küresel ısınmada atmosferdeki insan kaynaklı sera gazı birikimlerinde süregelen artışın etkili olacağıdır (Öztürk, 2002: 48; Türkeş, 2012: 5).

✓ Gen Kaynaklarının Patentlenmemiş Olması

Türkiye, zengin bir biyolojik çeşitliliğe sahip olduğundan, biyoteknolojik uygulamalarını en verimli şekilde kullanabilecek ülkeler arasında yer almaktadır. Bu çerçevede ekolojik açıdan zengin bir konumda olan Türkiye biyoteknoloji uygulamalarından yüksek oranda yararlanmalıdır. Gen kaynaklarının tespit edilmesi ve patentlenmesi konusunda yapılan çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Organik tarımın geliştirilmesi ve üretimde sürdürülebilirliğin sağlanması için gen bankaları önemlilik arz eden ve vazgeçilmez bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır (Eralp, 2003: 86). Gerçekte, gen kaynaklarının incelenmesi, endemik türlerin ve genotiplerin muhafaza edilmesi ile ilgili veri tabanının oluşturulması ve gen bankalarının kurulması üretimde sürdürülebilirliğin bilgi kaynağını oluşturacaktır. Şu an için Türkiye; bitkiler için biri İzmir'de diğeri Ankara'da olmak üzere iki adet gen bankasına sahip olmakla birlikte, hayvancılık açısından ise sadece Ankara-Lalahan'da gen bankası bulunmaktadır.

Öte yandan patent işlemlerinde öncelik hakkı elde etmek amacıyla Ulusal Kültür Koleksiyonları Merkezi'nin kurulmasına izin verilmeli daha sonra biyoteknolojinin endüstriyel alanlarda uygulamaya konulabilmesi için gerekli altyapı çalışmalarına da ağırlık verilmelidir.

9. TÜRKİYE'DE ORGANİK TARIMIN MEVCUT DURUMU VE GELİŞME POTANİYELİ AÇISINDAN SWOT MATRİSİ

SWOT analizi iç etkenler (Güçlü Yönler-Strengths, Zayıf Yönler) ve dış etkenler (Weaknesses, Fırsatlar-Opportunities, Tehditler-Threats) ile birlikte önceden belirlenmiş bir konunun güçlü ve zayıf yanlarının görülmesini sağlayan, dışarıdan gelebilecek olan tehditlerin anlaşılması ve fırsatların araştırılması için hazırlığı bugünden yapmaya çalışan bir stratejik planlama ve metod aracıdır. Bir başka deyişle genel bir analiz gerçekleştirmek için bir organizasyonun spesifik problemine ya da uğraştığı zorluğa değinmek için kullanılır. SWOT analizi çevrenin tehdit ve fırsatlarını açığa çıkaran, değerlendirme yapılacak olan iç ve dış yönler bir matris içerisine yerleştirilmelidir. İç etkenler; güçlü ve zayıf yanları, dış etkenler de fırsatları ve tehditleri içerir. Bu durumda; matrisin ilk satırını güçlü ve zayıf yanlar, ilk sütununu fırsatlar ve tehditler oluşturur (Ersungur ve Aslan, 2014: 228; Bağcı ve Karataş, 2017: 737).

SWOT matrisi, rekabeti olumlu etkileyebilecek içsel üstünlük ve zayıflıkları, önem derecesi yüksek belirli sayıdaki dışsal fırsat ve tehditleri içerisine alan unsurlar arasında uygun etkileşimi gerçekleştirecek rekabet stratejilerini oluşturmaya çalışmaktadır (Tabak, 2003: 222).

Tablo 2'de Türkiye açısından organik tarımın SWOT matrisi oluşturulmaya çalışılmış; ülkenin güçlü yönleri maksimize edip dış tehditleri minimum seviyeye indirgeyecek metotları, zayıflıkların güçlü yönlere dönüştürülecek yöntem ve stratejileri, dış imkânlardan en iyi şekilde faydalanırken, var olan zayıflıkları minimize edebilecek yeni yöntemleri ve ülkenin güçlü yönleri dikkate alınarak var olan tüm dış fırsatlardan faydalanmayı sağlayacak stratejilerin özet şekli verilmektedir.

Tablo 2. Türkiye’de Organik Tarımın Mevcut Durumu ve Gelişme Potansiyeline Yönelik SWOT Matrisi

Yardımcı (hedef için iyi)		Zararlı (hedef için kötü)
İç etkenler(Kurum içi)	Güçlü Yanlar (S) <ul style="list-style-type: none"> ➤ İklim Şartları ve Ürün Çeşitliliği Bakımından Farklı Ürünler Elde Etmeye Elverişli Alanlara Sahip Olması ➤ İhraç Pazarlarına Yakın Olması ➤ Sözleşmeli Tarımla Üreticiye Ürünü Satın Alma Garantisi Vermesi ➤ Organik Ürünlerin İhraç Fiyatının Yüksek Olması ➤ Ülkenin Birçok Yerinde Organik Şartların Yılda İki Ya Da Daha Fazla Ürün Elde Etmeye İmkân Tanınması ➤ Organik Tarımı Destekleyecek Geleneksel Bilgi ve Deneyimin Fazla Olması ➤ Maliyetlerin Yüksek Olmasının Yapay Gübre Kullanımını Azaltması ➤ Emek Yoğun İşçiliğin Yaygın Olması ➤ Özel bilgi gerektiren Organik Tarım Modeli Ziraat Mühendisleri için Yeni İstihdam Olanakları Sunması 	Zayıf Yanlar (W) <ul style="list-style-type: none"> ➤ Organik Tarımda Kullanılan Girdilerde İthalata Bağımlı Olunması ➤ Hızla Artıp Gençleşen Nüfusun Beslenme İhtiyacı, Tüketim Düzeyi ve Çeşitliliğin Sürekli Artması ➤ Toprakların Amaç Dışı Kullanılması Ülke Topraklarının Küçük, Parçalı Ve Dağınık Olması ➤ Hastalıklardan Korunmanın Etkin Yapılamaması ➤ Sağlıklı Veri Tabanının kurulamamış olması ➤ Ürün Analizi Gerçekleştirilecek Akredite Laboratuvarların Yetersiz Olması ➤ Organik Tarım Yapan İşletmelerin Küçüklüğü ➤ Organik Tarım Konusunun Yeni Olmasından Dolayı Tarımsal Yayım Çalışmalarının Yetersiz Oluşu ➤ Organik Tarımın İç Piyasa İçin Yeni ve Belirsiz Bir Konu Olması ➤ Yetersiz Örgütlenme ➤ Bilgi Yetersizliği ve Eğitim Eksikliği ➤ Yüksek Maliyet, Düşük Verimlilik
	Fırsatlar(O) <ul style="list-style-type: none"> ➤ Ekoturizm ve Sağlık Turizmine Yönelik Talebin Artması ➤ Doğal Ürünlerin Yüksek Fiyattan Alıcı Bulması ➤ Organik Ürünler Olan Talebin Sürekli Artması ➤ Dış Pazarlara Erişim İmkânının Olması ➤ Tüketici Bilincinin Gelişmesine Bağlı Olarak Sağlıklı, Kaliteli Ürünler İlginin Artması 	Tehditler (T) <ul style="list-style-type: none"> ➤ Teknoloji, Enerji ve Girdi Anlamında Dışa Bağımlılığın Fazla Olması ➤ Son Yıllarda Artan Çevresel Kirliliğin Olumsuz Etkisi ➤ Küresel İklim Değişiklikleri ➤ Gen Kaynaklarının Patentlenmemiş Olması
SO STRATEJİLERİ <ul style="list-style-type: none"> ➤ Maliyetlerin Yüksek Olmasının Yapay Gübre Kullanımını Azaltması Tüketici Bilincinin Gelişmesine Bağlı Olarak Sağlıklı, Kaliteli Ürünler İlgini Artırıcı Rol Üstlenebilir. 		WO STRATEJİLERİ <ul style="list-style-type: none"> ➤ Maliyetlerin Yüksek Olmasının Organik Ürünlerin Yüksek Fiyattan Satılmasını Etkilediği Söylenbilir.
ST STRATEJİLERİ <ul style="list-style-type: none"> ➤ İklim Şartları ve Ürün Çeşitliliği Bakımından Farklı Ürünler Elde Etmeye Elverişli Alanlara Sahip Olmasına karşılık küresel iklim değişiklikleri organik üretim miktarını olumsuz etkileyebilir 		WT STRATEJİLERİ <ul style="list-style-type: none"> ➤ Hastalıklardan Korunmanın Etkin Yapılamaması Durumunda Çevre Kirliliğinin Olumsuz Etkileri İle Karşı Karşıya Kalınabilir.

10. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünya genelinde kimyasal ilaçların, tarımda modern tekniklerin, hormonların vb. araç gereçlerin kullanılmaya başladığı “Yeşil Devrim” olarak adlandırılan bu süreç açlığa çare bulmak amacıyla 1970’li yıllarda ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan, insanların sağlığını tehdit eden GDO’lu ürünlerin gündeme gelmesiyle tüketiciler açlık ve sağlık ikilemiyle karşı karşıya bırakılmıştır. Gerçekte dünya genelinde yaşanan açlık sorunun nedeni besin kaynaklarının yetersizliğine bağlı olmayıp, besinlerin adil dağıtılmamasından ve tarım politikalarının plansız gerçekleştirilmesinden kaynaklanmıştır.

Organik tarım öncesi yapılan çalışmalarda, tarım sektörünün toprağa uygulanan sıkışma şekillerinden ve işleme tekniğinden başlanarak, sektörde kullanılan girdiler ile bu girdilerin ürünler ve çevre üzerindeki etkileri sorgulanmaya çalışılmış, tarım sektörünün kirlenme ve çevre kirliliği üzerindeki etkisinin sanıldığından fazla olduğu ortaya konulmuştur. Bu nokta da ortaya çıkan tehdit ve endişe Avrupa ülkelerini gelecekle ilgili tedbir almaya itmiştir. Bu gelişmeler çerçevesinde, alternatif bir üretim sistemi olarak kabul edilen ve kişisel sağlığa önem veren organik tarım ortaya çıkmıştır. Başlangıçta organik ürünler büyük oranlarda çiftliklerde ya da yakın çevredeki yöresel pazarlarda satışa sunulurken, sonraki yıllarda organik

ürünlerin satışı ticari boyutta değerlendirilmiş ve 1980'li yıllardan itibaren tüm dünya ülkelerinde giderek artan bir kabul görmüştür. Bu eksende ortaya çıkan durum gelir seviyesi yüksek olan toplumlar organik ürünlere olan taleplerini artırmakla birlikte, gelir seviyesi düşük ya da açıkla mücadele eden toplumlar ise endüstriyel tarımda yoğunlaşmaktadır. Bu durumda; Türkiye'nin hem üretimini, hem iç tüketimini hem de ihracatını artırma gibi bir fırsatı bulunmaktadır. Bu çerçevede fırsatlar değerlendirilirse yeni paketleme ve işleme tesislerine ihtiyaç duyulacak bu durum hem üretici gelirine hem de tarım, sanayi ve hizmet sektörü bağlamında istihdama da olumlu katkılar sunacaktır

Organik üretim yapılan iller dikkate alındığında, 16 ilde herhangi bir organik faaliyetin gerçekleşmediği düşündürücü bir veri olarak elde edilmiştir. Organik ürünlerin pazarlanması konusunda çeşitli sorunlar yaşanmaktadır. Gerçekte çiftçiler satışı garanti altına alınmış ürünleri yetiştirmeye eğilimlidir. Organik tarım faaliyetleri sözleşmeli çiftçilik yöntemiyle sürdürüldüğünden bu işle uğraşan üretici sayısı düşüktür. Anlaşmalı çiftçilik yaygın bir şekilde uygulansa bile fiyatlandırma ve ürün bedelini tahsilatı konusunda sorunlar yaşamaktadır.

Organik ürün satış noktaları ülke genelinde henüz yaygınlaşmamıştır. Organik ürün pazarlarında çiftçilerin ürünlerini pazarlayanlar yüksek kar payı elde etmekte, buna karşılık çiftçilerin geliri düşük gerçekleşmektedir.

Şu an için ülkemizde organik ürünlerin işlenmesine yönelik sanayi altyapısından kaynaklanan önemli sorunlar bulunmaktadır. Bu durum ihraç edilecek ürün portföyünün genişlemesini, ürünlerin kısa sürede satılmasını engellemektedir. Öte yandan organik tarımda zararlı böcek ve otlarla mücadeleye yönelik girdilerin Türkiye'de bulunmaması ya da üretilmemesi maliyeti artırıcı bir rol oynamaktadır. Buna ek olarak kontrol ve sertifikasyon masrafları da yüksek maliyet getirmektedir.

Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, çiftçilikle uğraşan kırsal nüfusun organik tarım konusunda bilgi düzeyi yeterli değildir. Burada öncelikle üretici ve tüketiciler çok yönlü eğitim ve tanıtım faaliyetleri ile bilinçlendirilmelidir. Diğer taraftan çiftçiye yol gösterecek ücretsiz proje hazırlayıcıları ile danışmanlık hizmeti sunan birimler oluşturulmalıdır. Buna bağlı olarak kamu ve sivil toplum kuruluşları ile özel kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanmalı, araştırmalar bu kuruluşlar arasında paylaşılmalıdır.

Yapılan bu çalışma genel olarak değerlendirildiğinde, organik tarıma yönelik ar-ge çalışmalarına öncelik verilmeli, yerli üretim artırılmaya çalışılmalı, girdi maliyetleri düşürülmeli, çiftçilerin örgütlenmesi sağlanmalı ve organik tarıma verilen destekler artırılmalıdır. Bunların yanı sıra ihracat olanakları artırılarak pazar ağı büyütülmelidir. İç pazar imkânları yeterince gelişmediği için pazarlama alanında önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bu noktada ihracat olanakları artırılarak, pazarlama alanında genişlemeye gidilmelidir. Avrupa ülkelerine gerçekleştirilen ihracat miktarı Almanya'ya yapılan ihracat miktarıyla aynı noktaya getirilmelidir. Aynı zamanda ABD, Japonya, Kanada ve Güney Kore gibi sanayileşmiş zengin ülkelere ihracat artırılmalı, bu ülkelere özgü destek politikaları uygulanmalıdır.

Organik tarım konusunda büyük bir gelişme sağlanabilmesi için tüketici bilincinin oluşturulması ve tüketicilerin her konuda bilgilendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, uygulanması gereken stratejilerden bir tanesi de iç pazarın gelişmesi ve genişletilmesi olmalıdır. Bu nedenle çevreyi tahrip etmeyen ve sağlıklı üretimi esas alan ürünlerin tüketimi iç piyasada gerçekleştirilmeli, genç nüfusun kullanımına sunulmalıdır. Bu noktada sağlıklı bir gençlik ve gelecek kuşaklara temiz ve sürdürülebilir toprak bırakma imkanı da doğabilecektir.

Türkiye'de organik tarım yapan işletmelerin birçoğu parçalı, dağınık ve küçük parseller üzerine kurulmuştur. Organik tarım yapılabilmesi için büyük arazi parsellerine ihtiyaç duyulmaktadır. Buna bağlı olarak toprak reformuna ve arazi tapulaştırma faaliyetine ağırlık verilmelidir.

Organik tarımın belirtilen güçlü ve zayıf yönleri ile fırsatları ve engelleri genel olarak değerlendirildiğinde organik tarımın zayıf yönlerinin daha ağırlıkta olduğu görülmektedir. Organik tarım temelde geliri yüksek ülkelerde uygulanabilirlik alanı bulmakla birlikte görünürdeki amacı insanların sağlıklı gıdalar tüketmesine ve doğayı korumasına katkı sağlamak olarak ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye gibi nüfusu artan ve gelişmekte olan bir ülkede kısa vadede organik tarımın gelişmesi zor görünmektedir.

KAYNAKLAR

Akpınar, E. & Bulut, Y. (2010). Ülkemizde Alternatif Turizm Bir Dalı Olan Ekoturizm Çeşitlerinin Bölgelere Göre Dağılımı ve Uygulama Alanları, III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi, 20-22 Mayıs, 4, 1575-1594

- Avcı, M. (2005). “Çeşitlilik ve Endemizm Açısından Türkiye’nin Bitki Örtüsü”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi, (13):27-55.
- Aydın, O. (2012). “Türkiye’de Alternatif Turizm: Sağlık Turizmi” Karamanağlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14 (23):91-96.
- Aydınalp, C. (2000). “Türkiye’nin Toprak Sorunları”, Anadolu, J. Of. AARI, 10(1):135-143
- Ataseven, Y. & Güneş, E. (2008). “Türkiye’de İşlenmiş Organik Tarım Ürünleri Üretimi ve Ticaretindeki Gelişmeler”, U. Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi, 22(2):25-33
- Atiker, M. (2004), Organik Tarım Nedir? Konya Ticaret Odası Etüt- Araştırma Servisi, Konya.
- Bağcı, M. & Karataş, M. (2017). “Muğla Bölgesi Mermer Sektörünün Swot Analiz Araştırması” Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, (17):736-752
- Bayram, B.; Yolcu, H. & Aksakal, V. (2007). “Türkiye’de Organik Tarım ve Sorunları”, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 38(2):203-206
- Başak, H.; Özcan, S. & Yılmaz, V. (2015). “Manisa İli Demirci İlçesinde Organik Tarım Hakkında Üreticilerin Bilgi Düzeylerinin ve Beklentilerinin Belirlenmesi”, Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi, 2(4):324-331.
- Çetin N. E. (2005). “Dünyada Ve Türkiye’de Organik Tarım Ürünleri Dış Ticareti ve Türkiye’nin AB’ye Uyumu”, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- Dağistan, E.; Demirtaş, B., Yılmaz, Y. & Tapkı, N. (2010). “Organik Ürün Tüketim Eğilimi”. Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi, 22 Eylül 2010, Şanlıurfa, 312-319.
- Demir, C. & Çevirgen, A. (2006). “Turizm ve Çevre Yönetimi Sürdürülebilir Gelişme Yaklaşımı”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 86s.
- Demiryürek, vd., (2006). “Organik ve Geleneksel Fındık Yetiştiriciliğinin Ekonomik Analizi”, Türkiye VII. Tarım Ekonomisi Kongresi, Antalya, 275-282
- Deviren, N. V. ve Çelik, N. (2017). “Dünya’da ve Türkiye’de Organik Tarımın Ekonomik Açından Değerlendirilmesi”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(48):669-678.
- Durmaz, D. H. (2010). “Türkiye ve Dünya’da Organik Tarımın Ekonomik Boyutu: Organik Tarımın Adana İli Ekonomisindeki Yeri”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 84s.
- Eralp, K. D. (2003). “Genetik Kaynaklar ve Patent” Türk Patent Enstitüsü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 89s.
- Ersungur, M. Ş. & Arslan, B. M. (2014). Muş İlinin Gelişme Potansiyelinin SWOT Analizi İle İncelenmesi, Atatürk Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 28(4):213-234
- Erik, S. & Tarıkahya, B. (2004). “Türkiye Florası Üzerine”, Keribeç (17):139-163
- Günel, N. (2013). “Türkiye’de İklimin Doğal Bitki Örtüsü Üzerindeki Etkileri” Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, 5(1):1-22
- Hasneen, J. and Jaim, W. M. H. (2002). “Dimensions of structural changes in cost and return of HYV Boro paddy over time in Bangladesh and determinants of the changes”, Bangladesh Journal of Agricultural Economics, 25(1):35-62
- İpek S. & Çil G.Y. (2010). “Uluslararası Ticari Boyutuyla Organik Tarım ve Devlet Destekleri”, ÇÖMU Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 5(1):135,162
- İlgar, R. (2017). “Çanakkale İlinde Tarımda Sürdürülebilirlik ve Organik Tarım”, Doğu Coğrafya Dergisi, 22(37):159-178
- Kurt, Z. (2006). “Organik Tarım Ürünleri Pazarlaması ve Uygulamalar”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 196s.
- Merdan, K. (2014). Organik Tarımın Ekonomik Analizi: Doğu Karadeniz Örneği, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 200s

- Öztürk, K. (2002). “Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye’ye Olası Etkileri” G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22(1):47-65
- Rembialkowska, E. (2005). “The programme of organic farming development in Mezovian region. in Environment and agriculture: organic farming, environmental protection, sustainable development of rural areas”, 14-17 June, Mistelbach. Australi, 191-200.
- Türkeş, M. (2002). “Türkiye’de Gözlenen ve Öngörülen İklim Değişikliği, Kuraklık ve Çölleşme” Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi 4(2):1-32
- Sirat, A. (2016). “Organik Tahıl Tarımı”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarih Bilimleri Dergisi, 26(3):455-474
- Tabak, B. İ. (2003). “Türkiye’nin Uluslararası Pazar Fırsatlarının Belirlenmesinde SWOT Analizi Uygulanması”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 8(1):221-234
- Vatansever, H. (2007). “AB ve Türkiye’de Organik Tarım”, Tarım Ekonomisi Araştırma Enstitüsü Yayınları, Sayı: 5, Ankara
- Yılmaz, Ö. & Yücel, G. E., (2017). “Sürdürülebilir Kalkınma Sürecinde Türkiye’nin Tarımda Yaşadığı Dönüşüm”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(1):179-199.
- Yürüdü, E.; Kara, H. & Arıbaş, K. (2010). “Türkiye’nin Organik (Ekolojik) Tarım Coğrafyası”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 9(32):402-424.
- Yürük, E. Ö. (2003), Turizmin Geleceği: Ekoturizm, Türkiye’nin Alternatif Turizm Potansiyeli Güncel Sorunlar Konferansı, 3- 4 Mayıs, Çankırı
- Zengin, M. (2007). Organik Tarım. Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Toprak Bölümü, Hasad Yayıncılık, Konya.
- <https://www.yenisafak.com/ekonomi/disa-bagimlilik-oranini-acikladi-2391252>, 30.01.2018
- <http://misak.millidusunce.com/turkiyede-tarimsal-yapi-ve-kaynaklar-tehditler-ve-firsatlar/>, 05.02.2018
- <http://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf>, 05.02.2018
- <http://www.invest.gov.tr/tr-tr/sectors/Pages/TransportationAndLogistics.aspx>, 10.02.2018
- <http://www.tarim.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarim/Genel-Bilgiler>, 08.02.2018